

A mi mint a hatalom és a szolidaritás névmása *

„A nyelv kormányozza a politikát és határozza meg a politikai machináció sikerét. A nyelv a hatalmi viszonyok kezdeményezője és értelmezője. A politika nyelv.”

Lakoff: Talking Power. The Politics of Language in Our Lives 1990: 13.

Bevezetés

A 20. század történeti katasztrófaival kapcsolatos nyelvtudományi munkák a nyelvet a tömegek befolyásolásának eszközeként vizsgálják (Klemperer 1984, Tóth 2006, Bańcerowski 2006). Amennyiben a nyelvész a politikai nyelvhasználat elemzésére vállalkozik, azon feltevéssel él tehát, hogy annak jellegzetességei a konkrét nyelvi jelenségek alapján feltárhatók és leírhatók. Politikailag motivált szövegek esetében leggyakrabban a nyilatkozat mögött álló politikai szándék és a szövegek értelmezésének kérdése kerül előtérbe, és ez alátámasztja a pragmatikai megközelítés célszerűségét. A nemzetközi szakirodalomban a pragmatika fogalmának értelmezésében többféle megközelítéssel találkozunk, területének kijelölése a nyelvészet hagyományos kereteitől az interdiszciplináris szemléletig terjed. Levinson nézete a pragmatikát olyan nyelv és kontextus közötti viszonyok tanulmányozására szűkíti le, amelyek grammatikalizálódnak vagy kódolva vannak a nyelvi szerkezetekben (Levinson 1983: 9). A pragmatika tágabb értelmezése ezzel szemben mindazt a pragmatikához sorolja, ami a nyelvhasználót mint társadalmi lényt a nyelvvel való cselekvésben jellemzi (Habermas 1997, Szili 2004: 21). Mey és Verscheuren a pragmatika kettős „meghatározottságát”, komplex jellegét hangsúlyozzák. Gondolatmenetük a nyelvhasználat emberi kontextusára, ugyanakkor e kontextus társadalmi beágyazódására hívja fel a figyelmet (Verscheuren 1995: 13–4, Mey 1998: 725, Szili 2004: 25). Yule megállapítása szerint a nyelvészeti tudományágak, a szemantika, a szintaxis és a pragmatika Morrison-féle hármásából egyedül a pragmatika képes arra, hogy az emberi tényezőt is bevonja az elemzésbe (Yule 1996: 4). A meghatározások közös eleme a nyelvhasználat humán aspektusának előtérbe állítása. A pragmatika négy tárgykörét Yule ennek megfelelően az alábbi területekben jelöli meg: a beszélői jelentés, a kontextuális jelentés, a mondottakhoz viszonyított többletkommunikáció és a beszédpartnerek relatív távolságának a kifejezése (Yule 1996: 3). A felsorolt területek mindegyike fontos szerepet nyerhet a politikai kommunikáció vizsgálatában.

* Köszönetet mondok Fehér Erzséber tanárnőnek a tanulmány megírásához nyújtott segítségéért.

A dolgozat tárgya és felépítése

A politikai beszédek diskurzusanalízise a névmáshasználat elemzésével a nyelvi produktumnak, a szövegnek az értelmezésére koncentrálnak. Jelen dolgozat célja a névmáshasználat pragmatikai szempontú megközelítésére vonatkozó külföldi kutatások ismertetése a politikai diskurzus, tágabban értelmezve a politikai propaganda terén. A magyar és a külföldi szakirodalom eredményeit felhasználva kísérel meg magyar nyelvű politikai szövegek hasonló típusú vizsgálatát. A dolgozat a *mi* névmás szerepkörét kívánja bemutatni a hazai politikai diskurzusban; azzal a reménnyel, hogy adalékokkal szolgálhat a *mi* személyes névmás pragmatikájához. Az elemzés szándéka a többes szám első személyű utalások referenciaterülete és a megnyilatkozó szándéka közötti kapcsolat felfedése. A vizsgálat során a pragmatikai szempontú megközelítést a személyre vonatkozó névmási paradigmasor kognitív felfogásának jegyében, a térdomain előterbe helyezésével kísérel meg. A pragmatika és a kognitív nyelvészet különös gondot fordít a térbeliség nyelvi jelölésére. A kognitív nyelvészet Langacker és Lakoff nevéhez kapcsolható irányzata szerint a térbeli tájékozódás elemi kogníciói ikonikusan megmutatkoznak mind az elemi, mind az összetett nyelvi formákban (vö. Tolcsvai 1999: 154). A tudományág feladatainak meghatározásában Yule pragmatikája is számot vet a kognitív megközelítés lehetőségével, amikor a pragmatikát egyebek mellett a relatív distancia kifejezésének tudományaként jellemzi. A távolság fogalmába a fizikain túl a szociális és/vagy a konceptuális természetű távolságot is beleérti (Yule 1996: 3). A distanciafajták legközvetlenebb kifejezői az indexikus kifejezések. Tolcsvai megállapítása szerint a térjelölés a magyar nyelvben az erősen grammatikalizálódott jelenségek közé tartozik, amelynek nyelvi formái közé a személyes névmások is beletartoznak: „Ez a viszonyrendszer ugyanis a legtömörebben összesíti a magyarban is a kommunikáció legalapvetőbb térbeli szerkezetét” (Tolcsvai 1999: 164). A személyes névmásokkal, mint a térjelölés egyik nyelvi formájával a magyar szakirodalom eddig elsősorban az E/3. személy szövegtani utalásai kapcsán foglalkozott (Kocsány 1995: 285–93; Kugler–Laczkó 2003: 158–9), míg az 1. és 2. személy bemutatása további kutatásokat igényel.

A dolgozat felépítésében először a deixis pragmatikáját tekintem át, külön kiemelve a személyes névmások kommunikációs szerepét a beszédpartnerek térbeli távolságának a szabályozásában. Ezt követően térek rá a többes szám első személyű *mi* személyes névmás jelentésánára, koreferenciájára és pragmatikájára. A külföldi szakirodalom alapján foglalom össze a pronominalis vizsgálat lehetőségeit a politikai szövegek értelmezésében. Az elemzés során történeti értékű sajtószövegekből képezett korpuszon funkcionális keretben vizsgálom a többes szám első személyű névmások anaforikus használatának szövegfunkcióját.

A deixis pragmatikája

A nyilatkozat kontextusban elfoglalt helyét a deixis jelöli ki: „...a legnyilvánvalóbb mód, ahogyan a nyelv és a kontextus közötti kapcsolat magában a nyelvi rendszerben kifejeződik, a deixis jelenségében valósul meg” (Levinson 1983: 54).

A nyelv használója a deixis, azaz rámutatás által értelmezi a nyelvhasználat közvetlen kontextusát, a beszédeseménnyel kapcsolatos személy-, hely- és időviszonyokat. Amennyiben a rámutatás a szöveg egyes részeire vonatkozik, szövegdeixisről szövegdeixisről szövegdeixisről szólunk. Az utóbbi a nem kanonikus beszédszituációhoz kapcsolódó szimbolikus használatnak is tekinthető, amelyben a deiktikus elemek a kontextuális összetevőkre utalnak (Tátrai 2000: 228). Az endoforikus utalás leggyakoribb eszköze az anaforikus és kataforikus rámutatás, amely a szöveg bizonyos korábbi vagy későbbi részletére mutat. A szövegből kimutató utalásokra Halliday–Hasan (1976) az exoforikus, a szövegen belülre mutató utalásokra az endoforikus referencia terminust használja (Tolcsvai 2001: 176). A deixis pragmatikai vonatkozásait Mey az alábbi megközelítésekben tárgyalja (Mey 1993: 91–9):

- 1) referencia és az indexikus kifejezések;
- 2) az indexikus kifejezések pragmatikus funkciói;
- 3) a deixistől az anaforáig.

A deiktikus jelenségek közül a személydeixis a megnyilatkozás résztvevőire mutat, egyben jelzi a beszédhelyzetben aktuálisan betöltött szerepüket. Az általános kommunikációelméleti modell szerint: ha valaki a beszédesemény részesévé válik, az első vagy a második személy utal rá. Tátrai megfogalmazásában: „az »én« referenciája a mindenkori feladó, a »te« referenciája a mindenkori címzett, az »ő« viszont utalhat [...] bárkire, aki részese a beszédszituációnak, de nem részese a beszédeseménynek, vagyis nem tölti be sem a feladó, sem a címzett szerepét” (Tátrai 2000: 230). A személydeixis elemzése dolgozta ki a szociális deixis fogalmát, amely a diskurzus résztvevői közötti társadalmi kapcsolatok és különbségek kódolásával foglalkozik (Levinson 1983: 63, Yule 1996: 10–1). Yule felosztásával szemben Verschueren a személydeixist a szociális deixis alá rendeli, és az attitudinális jelenségek (tegezés-magázás) mellett tárgyalja (Verschueren 1999: 18–22).

A személydeixisben a beszédesemény résztvevőinek kommunikációs szerepe grammatikalizálódik. A három személy lehetséges részvételét a beszédeseményben Quirk és munkatársai az alábbi táblázatban összegezték (Quirk 1985: 340 idézi: Mora 1994: 33):

1. személy	+ beszélő	+/- hallgató	+/- valaki
2. személy	– beszélő	+ hallgató	+/- valaki
3. személy	– beszélő	– hallgató	+ valaki

A deixis nyelvi működésének értelmezése során fontos rámutatni, hogy a beszédeseményben részt vevők szerepének megállapítása mindig valamilyen nézőpontból származik. A nézőpont a mindenkori beszélő nézőpontja, egyfajta kiindulópont, ahonnan a dolgok térben és időben elrendeződnek. A beszédesemény rögzítési pontja a deiktikus centrum, amely jelöletlen, mindazonáltal mégis egocentrikus szerveződést mutat a beszélő személyét kirajzoló rámutató elemeken keresztül (Bühler 1934, Tátrai 2000: 228). A nézőpont egocentrikus voltát, vagyis azt a tényt, hogy

minden beszélő a saját nézőpontját érvényesíti, első ízben Bühler fogalmazta meg (Bühler 1934). A deiktikus centrum egocentrikus volta Levinson szerint úgy érvényesül, hogy a kommunikációs esemény speciális pontjaira utaló deiktikus kifejezéseket egy deiktikus középponthez viszonyítva, egy tájékozódási központot feltételezve értelmezzük. A központi személy az a személy, aki beszél, a központi idő a megnyilatkozás megtételének ideje, a központi hely az, ahol a beszélő a megnyilatkozás ideje alatt tartózkodik (Levinson 1983: 63–4).

Tátrai megállapítása szerint a deiktikus centrum feltételezése teszi lehetővé, hogy magyarázni tudjuk a közelre és távolra mutató deiktikus elemek, például *itt – ott, ez – az* működését, amelyek meghatározó szerepet játszanak a közlés térszerveződésének értelmezésében (Tátrai 2000: 227). A rámutatás végrehajtása elsődlegesen térbeli szemlélet alapján megy végbe: „Az 1. személyű személyes névmás a beszélő(k)re mutat, vagyis arra a térbeli helyre, ahol a beszélő(k) van(nak); ez a rámutatás kiindulópontja (az origo). A 2. személyű személyes névmás közelre mutat (a megszólított), a 3. személyű személyes névmás távolra mutat (az említett). Ez az általános megállapítás árnyalódik a nézőpont háromféle kiindulópontjának változásai nyomán” (Tolcsvai 2001: 176). A névmási rendszer és távolságtartás stratégiájának összefüggését ábrázolja a Rees-féle modell (Rees 1983), amelyet – noha a szerzője nem publikálta – a szakma előszeretettel idéz (Maitland–Wilson 1987: 498, Kamio 1995, Mora 2004: 33):

0	1	2	3	4	5	6	7	8
I	We	You	One	You	It	She	He	They
		(Direct)		(Indefinite)				

(Rees, A. 1983.)

A deiktikus központ a beszélő szándékától függően áthelyezhető a beszéd-szituáció más résztvevőire (Levinson 1983: 63–4). Lyons ezt a jelenséget deiktikus kivetítésnek, Fillmore nézőpontnak nevezi (Lyons 1977: 579, Fillmore 1975, Levinson 1983: 64). A deiktikus középpont áthelyezése, valamint a deiktikus projekció jelentősége a beszélői hang és a beépített nézőpont szétválásában mutatkozik meg, amelyet a hazai szakirodalomban eddig az elbeszéléseleméletben vizsgáltak (Tátrai 2000). Úgy vélem azonban, hogy nemcsak irodalmi művek elemzésében, de politikai nyilatkozatok esetében is célravezető elemzési módszert kínál, amely hozzásegíthet a politikai propaganda tudatos értelmezéséhez.

A névmások deiktikus szerepköre

A névmások kitüntetett szerepet játszanak a deixis szerveződésében, mert ennek a szófaji csoportnak önmagában nincs határozott jelentéstartalma, nem közvetlenül utal a konkrét világra a jeltárgy megnevezésével, hanem indirekt módon a beszédhelyzet, illetve a kontextus segítségével hajtja végre ugyanezt. Laczkó a névmások indirekt denotatív jelentéséről szól ezzel kapcsolatban (Laczkó 2000: 277).

A személydeixisre is érvényes, hogy elsősorban a személyre utaló névmási formák által valósul meg, vagyis alapvetően névmási jellegű. Míg az *én* és a *te* személyes névmások jelentése a konkrét szituációból következik, a harmadik személyű névmás referenciáját a konkrét szituáció és a kontextus egyaránt meghatározhatja (Kugler–Laczkó 2003: 158–9). Értelmezésüket az utóbbi esetben a szövegvilág valamely másik eleme, az antecedens vagy a posztcedens teszi lehetővé (Tolcsvai 2001: 169–70). A névmások szerepét az anaforikus referencia létrejöttében Yule az alábbi példával világítja meg (Yule 1996: 23):

Peel an *onion* and slice it [’Hámozz meg egy hagymát és szeleteld fel’].
Drop the slices into hot oil [’Dobd a szeleteket forró olajba’].

A két példamondat azt mutatja, hogy az egyes szám harmadik személyű semleges névmás *it* anaforikus használatát az előző mondatban szereplő entitás *onion* főnévi szintű megnevezése teszi lehetővé. A névmási koreferencia fogalmát Laczkó a következőkben foglalja össze: „a szövegben mind a visszautalás, mind az előreutalás esetén az antecedens, illetve a posztcedens egy fogalmi jelentésű szó, legtöbbször főnév, illetve főnévi csoport, de lehet más szófaj is, az anafora vagy a katafora pedig prototipikusan névmás, vagy a névmási törlés következtében zéró, ez utóbbi esetben a felszínen inflexiók toldalékmorféma jelzi a törölt névmási elemet” (Laczkó 2005: 78). A főnévi és a névmási tag viszonya műveletileg aszimmetrikus, mert a névmási tag jelentése csak a fogalmi jelentésű tag ismeretében érthető meg (Tolcsvai 2001: 200–1). A személyes névmás anaforikus használatának funkcióját Szikszainé a szóismétlés elkerülését célzó konnexiós utasításban látja, amely utaló jellegénél fogva járul hozzá az izotopikus folytonosság fenntartásához (Szikszainé 1999: 146).

A *mi* jelentéstana, koreferenciája és pragmatikája

A kontextusfüggő forikus (ana- és kataforikus) referencia lehetősége nem kizárólag a 3. személy sajátja, hiszen a 3. személyt azt magával viheti a névmási rendszer más, összetett jelentésszerkezetű személyébe (Laczkó 2001: 78–88). A többes szám első személy kettős jelentésszerkezete a második és a harmadik személlyel való kiegészítést egyaránt megengedi. A Magyar grammatika összefoglalásában: „A *mi* mindig heterogén többes számú (különböző elemeket foglal össze)” (Kugler–Laczkó 2003: 159). Az inkluzív többes szám a beszélőt és a kommunikációs partnert, esetlegesen más, további személyt tartalmazhat: inkluzív többes: $mi_{inkl} = én + te (+ ő/ők)$. Az exkluzív többes számba ugyanakkor nem értjük bele a kommunikációs partnert: exkluzív többes: $mi_{exk} = én + ő/ők$ (Kugler–Laczkó 2003: 159)

A kettős jelentésszerkezet következtében a többes szám első személyű utalás esetében is létrejön a szövegből való kimutatás mellett a szövegvilág valamely entitására való rámutatás lehetősége. Laczkó Krisztina a Magyar Nyelvőrben megjelent tanulmányában tesz említést a többes számú személydeixisnek erre a hasonló egyes számútól eltérő szövegtani sajátosságáról: „Az egyes szám első és másó-

dik személyű személyes névmások kizárólag a deixis elvén működnek, a többes szám első és második személyűek szintén mindig deiktikusak, hiszen kötelezően tartalmazzák az egyes szám első és második személyt, de ezen túlmenően már rendelkezhetnek forikus referenciával is, ha tartalmazzák a harmadik személyt, tehát például *mi = én + ő*, s a beleértendő *ő* névmásnak a szövegben ante- vagy postcedense van” (Laczkó 2001: 103). Megállapításából az következik, hogy a harmadik személyű névmásokhoz hasonlóan a *mi* személyes névmás is kétféle jelentésviszonyba kerülhet más megnevező kifejezésekkel. Amennyiben megnevezettjük történetesen egybeesik valamely másik főnévi kifejezés NP megnevezettjével, az a koreferens olvasat lehetőségét teremti meg. A nyelvileg jól formált szöveg fogalma ugyanakkor ennek ellenkezőjét is megengedi: megnevezettje különbözhet a másik főnévi kifejezés által utalt entitásától, ebben az esetben a diszreferencia jelensége lép fel (É. Kiss–Siptár–Kiefer 1998: 180–1). A többes szám első személyű utalások esetében az inkluzív és az exkluzív forma grammatikai azonossága eleve magában hordja a diszreferencia létrejöttének esélyét.¹ Az ismert nyelvek többségében fennáll a kétértelműség, és más finom nyelvi eszközök segítik a szöveg címzettjét annak eldöntésében, hogy ő maga a csoport tagjának számít-e, akire – mint címzettre – vonatkoznak a szabályok, avagy olyan kívülálló, akire – mivel nem a szöveg címzettje – azok nem alkalmazhatók (Yule 1996: 12). A többértelmű nyelvi struktúrák kedveznek a manipulációs tevékenységeknek, mert a nyelvhasználók nem tudatosítják magukban a nyelvi struktúra többértelműségét (Bańczrowski 2006: 98).

A többes szám első személy magyar nyelvi használata igen sokrétű, az inkluzív és exkluzív használat általános megkülönböztetésén belül ezért finomabb megközelítést alkalmazva, az érzelmi viszonyulás és a stílári árnyalat figyelembevételével próbáltam meg áttekinteni, hogy mely beszédhelyzetekben prototipikus annak használata.

1. Általános alany

A megállapítás általános érvényét fejezi ki. A többes szám első személlyel jelölt alany szűkebb vagy tágabb körű közösséget jelöl, mely az osztályközösségtől a nemzetet át az emberiségig terjed: *A személyneveket nagybetűvel írjuk; Most leírjuk a táblán szereplő mondatokat.* Irodalmi példával élve: „*Mi dolgunk a világon? Küzdeni / Erőnk szerint a legnemesbékért!*” (Vörösmarty: Gondolatok a könyvtárban).

A többes szám első személy általános alany értelemben vett használata mindenkit magában foglaló elvárásokat és normákat tartalmaz.

2. A személycsere esetei

A *mi* használata kapcsán a hazai és a külföldi szakirodalom is megemlíti, hogy a többes szám első személy gyakran valamely más nyelvtani személy helyébe lép (Fónagy 1963: 117, Péter 1999: 117). Verschueren az inkluzív és az exkluzív

¹ Némely nyelvek a grammatika szintjén is különbséget tesznek az inkluzív és az exkluzív *mi* használata között. A fiji nyelv a kirekesztő többes szám első személy jelölésére a 'keimami', míg a bennfoglaló többes szám első személy jelölésére a 'keda' formát használja (Yule 1996: 12).

használatból vezeti le a *mi* személyes névmásnak az *én ~ mi*, *te ~ mi* személycserében játszott szerepét (Verschueren 1999: 20). A következőkben megpróbálom rendszerezni, hogy a személycseré mikor és milyen körülmények között következik be.

a) *Én ~ mi*

- a királyi többesben az autoritás,
- a tudományos közlésben a szerénység kifejezésére.

A személycseré leggyakoribb formája, amikor azonos nyelvtani személy mellett az egyes számú alak helyébe többes számú lép. Mivel a többes szám első személyű névmás ekkor kizárólag az egyes szám első személyt tartalmazza, ezért ez az eset az exkluzív használat legtisztább formája.

b) *Te/ön(ök) ~ mi*

Ritkábban használt, de nem ismeretlen jelenség, amikor a többes szám első személy az egyes vagy többes szám második személy helyett áll. A beszélőnek a beszédpartner helyzetével való érzelmi azonosulását, szolidaritását fejezi ki ilyenkor az inkluzív használat:

- *Hogy érezzük magunkat?* – az ún. doktorbácsi stílusban,
- „*Mozogjunk, kérem!*” – mondja a kalauz a felszálló utasoknak.

c) *Ő ~ mi*

Ritkán előfordul, hogy a többes szám első személy az egyes szám harmadik személy helyébe lép. Az inkluzív forma ekkor a beszélő iróniájának a kifejezője.

„*Rossz hangulatban vagyunk ma*” – mondja a titkárnő az ajtó előtt álló kollégának kilépve a főnök szobájából (Quirk 1985: 350–1, Mora 2004: 35).

3. Retorikai szituáció

A beszélő pararétori szerepkörben, a szűkebb vagy tágabb közösség képviselőjében szól publikumához.

a) Amennyiben a közösség egészének képviselőjében teszi, a használat inkluzív jellegű.

„*A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!*” (Petőfi: Nemzeti dal)

b) Ha a közösség szűkebb körének képviselőjében szól, a használat jellege a szűkebb közösség vonatkozásában inkluzív, kontrasztív tekintetben, vagyis a tágabb környezethez viszonyítva azonban exkluzív tekinthető.

„*Papok, katonák, polgárok után,
így lettünk végre mi hű
meghallói a törvényeknek.*” (József Attila: A város peremén)

A többes szám első személyű névmás prototipikus használatán végigtekintve elmondható, hogy az inkluzív forma a szövegalkotó és a címzett közötti szolidaritás érzését fejezi ki, vagyis a többes szám első személyű *mi* a szolidaritás névmásaként jelenik meg. A szerző ez által emeli általános érvényűvé személyes állásfoglalását, és hívja társul az olvasót gondolatai menetébe.

Az érzelmi közösségvállalás azonban könnyen a befolyásolás eszközévé is válhat, hiszen hajlamosak vagyunk azt feltételezni, hogy aki osztozik érzelmeinkben, hozzánk hasonlóan gondolkodik. Amint Mora megállapítja, az érzelmi közösségvállalás szorosan összefügg a meggyőzés diszkurzív funkciójával (Mora 1994: 44). Zupnik magyarázata szerint a többes szám első személy érvelő funkcióját az a lehetőség alapozza meg, hogy általa különböző beszélői és hallgatói szerepek emelhetők be vele a kommunikáció folyamatába, illetve zárhatók ki onnét: „...a többes szám első személyű névmások érvelő funkciót tölthetnek be, mivel rendelkeznek azzal a képességgel, hogy csoporttagságot, azonosulást jeleznek; a beszélő általa különböző csoportokat a *mi* személyes névmás terébe tartozókként jelölhet meg, kizárva másokat onnan” (Zupnik 1994: 340). A politikai beszédek közönsége választhat tehát, hogy magát is belefoglalja-e a referens csoportok körébe. Ha úgy határoz, hogy igen, döntése legalábbis a beszélő perspektívájának tudomásul vételével vagy túl azon annak átvételével jár. Ez a folyamat beteljesíti a politikai beszéd célját, a hallgató meggyőzését (Zupnik 1994: 340). A politika nyelvhasználatával foglalkozó szerzők ezért tulajdonítanak különös jelentőséget a *mi* személyes névmás használatának. Az elemzés szándéka a többes szám első személyű utalások referenciaterülete és a megnyilatkozó szándéka közötti kapcsolat feltárása, másképpen megfogalmazva: a közösség eszméjének köntösében megjelenő nyelvi manipuláció felfedése (vö. Mora 2004: 27). A névmási rendszer által nyújtott manipulációs lehetőséget figyelembe véve nem meglepő, ha a politikusok – élve a névmási rendszer által felkínált lehetőséggel – ily módon jelzik bizonyos politikai cselekmények elfogadását, vagy éppen ellenkezőleg, a felelősségvállalás hiányát és a távolságtartást. A politikai nyelvhasználatban a névmási rendszer felfedi az ideológiai előítéleteket és részrehajlásokat, erősíti a szolidaritást, megjelöli és azonosítja a támogatókat és az ellenfeleket (Wilson 1990: 76).

Névmások a hatalom és a szolidaritás szolgálatában

Az elmúlt néhány évtizedben számos elméleti és gyakorlati megközelítés született a hatalom nyilvánosságában zajló kommunikációs „játékok” vizsgálatára. Nyelvészeti szempontból Brown és Gilman 1960-ban megjelent alapvető jelentőségű tanulmánya emelhető ki közülük, amely a második személyre utaló tegező és magázó formák vizsgálata kapcsán jutott arra a következtetésre, hogy a névmás-használat szoros kapcsolatot mutat a távolságtartás és az elfogadás, vagyis a hatalom és a szolidaritás érzületének kifejezésével (Brown–Gilman 1975). Munkájuk megjelenése óta széles körben elfogadottá vált az a nézet, amely a névmási rendszer elemei közötti választást az aktuálisan értelmezett társadalmi, hatalmi szerepekkel hozza összefüggésbe.

A beszédshituáció második személyére vonatkozó kettősség témájára a magyar szakirodalom is kitér. A szociolingvisztika a társadalmi differenciálódás eredményének tekinti a nyelvi tiszteletadás magázó formáinak létrejöttét (Kiss 2002: 271), a stilsztika a tegező-magázó formák kettősségét a szociolingvisztikai megközelítéssel összhangban a társadalom belső hierarchiájának és értékrendjének nyelvi

vetületeiként értékeli (Péter 1991: 112). A kognitív nyelvészeti megközelítés a tér elméleti reprezentációjával hozza kapcsolatba a második személy megszólításának lehetőségeit: „a magázó formák külön esetet képeznek a magyarban, mivel egyszerre mutatnak közelre és távolra jelezvén a beszélő és a megszólított közötti távolságot” (Tolcsvai 1999: 157). A továbbiakban a szociolingvisztikai és stilisztikai magyarázatot kognitív elméleti keretben elhelyezve kíséreltem meg az attitudinalitás értelmezését.

A 3. személyű alakból eredő 2. személyű magázó formákkal kapcsolatban Tolcsvai a távolra mutató térjelölésre hívja fel a figyelmet (Tolcsvai 1999: 165). Megállapításához csatlakozva a dolgozat elején bemutatott Rees-féle modell segítségével kíséreltem meg a tegező és magázó formák ábrázolását:

Én	Mi	Te	Ti	Ö	Ők
0	1	2	3	4	5
Beszédhelyzet résztvevői				Beszédhelyzeten kívüli személyek	

Amint az *Írjál nekem* (1) mondat alábbi ábrázolása mutatja, a tegező forma az általános kommunikációelméleti modellt követi:

(1) *Írjál nekem!*

nekem	Ø	írjál	Ø	Ø	Ø
0	1	2	3	4	5
Beszédhelyzet résztvevői				Beszédhelyzeten kívüli személyek	

Magázó forma esetén ugyanakkor az E/2. helyébe az E/3., a T/2. személy helyébe a T/3. személyű formák lépnek. Az *Írjon nekem* (2) és az *Írjanak nekem* (3) mondatok ennek megfelelően a következőképpen modellezhetők:

(2) *Írjon nekem!*

nekem	Ø	Ø	Ø	írjon	Ø
0	1	2	3	4	5
Beszédhelyzet résztvevői				Beszédhelyzeten kívüli személyek	

(3) *Írjanak nekem!*

nekem	Ø	Ø	Ø	Ø	írjanak
0	1	2	3	4	5
Beszédhelyzet résztvevői				Beszédhelyzeten kívüli személyek	

Az ábrából látható, hogy a magázó formát érvényesítő beszédhelyzet fordulatoként mintegy felszámolja a közvetlen és személyes beszédhelyzetet, ezzel is kiemelve a beszélő felek távolságát. A közvetlen és személyes beszédhelyzet dacára az életkori, a nemi és/vagy szociális különbségből fakadó távolságtartás elve érvényesül, ez pedig a beszédhelyzetből kimutató harmadik személyű formákban grammatikalizálódik. A tegező és magázó formák kettősségében eszerint a távolságtartás szabályozásának igénye grammatikalizálódik.

A pronominalizációs vizsgálat lehetőségei a politikai szövegek értelmezésében

A személyes névmásnak a politikai diskurzusban betöltött szerepét az jellemzi, hogy mindig politikai töltésű abban az értelemben, hogy magában foglalja a hatalomhoz való viszonyt, és meghatározó szerepet játszik a nyilvános megjelenésben (Pennycook 1994: 175). A Brown és Gilman által kidolgozott teórián alapuló tanulmányok (Maitland–Wilson 1987; Zupnik 1994; Mora 2004) olyan elméleti keretet képeznek, amelyből kiindulva lehetővé válik a hatalom dimenzióinak nyelvi felfejtése. Maitland és Wilson vizsgálatukban a brit konzervatív és munkáspárt 1984-es sajtókonferenciájának előre megírt beszédeit elemezték, vagyis olyan szövegtípust választottak, amely lexikai és szintaktikai értelemben tudatosan szerkesztett és jól felépített. A Mora-féle tanulmány elemzését a brit parlamentben elhangzott beszédeken végezte. A Zupnik-féle tanulmány a közel-keleti konfliktus, azon belül az arab–izraeli párbeszéd nyomán született szövegekre, elsősorban egy palesztin szóvivő beszédeire támaszkodott. A névmáshasználat vizsgálatának jelentőségét Zupnik abban látja, hogy kvalitatív elemzési módot kínál a médiaüzenetek értékelésében korábban megszokott tartalomelemzéssel szemben (Zupnik 1994: 340). Az elemzések a politikai csoportosulásokra, a pártokra és azok képviselőire utaló névmási elemek közötti választást és azok szövegbeli megoszlását vizsgálják. A névmásszerveződés elemzésének témakörében megjelent tanulmányok három fő területre fókuszálnak (Maitland–Wilson 1987: 498):

- az önmagukra való utalás, az önmegjelenítés: ahogyan a beszélő/beszélők önnön portréjukat a téma és a címzettek függvényében megrajzolják;
- a politikai ellenfél elhelyezése a beszélőhöz viszonyítva, figyelembe véve a távolságtartáshoz kapcsolódó pozitív-negatív értékskálát;
- a beszélő, illetve a címzett szerepkörén kívül eső személyek és csoportok elhelyezése.

A politikai szövegek névmásrendszerének és névmási megoszlásának elemzése a vizsgált területnek megfelelően főként az egyes és többes szám első, valamint a többes szám első és a többes szám harmadik személy használatának kontrasztív összevetésére koncentrálnak (Maitland–Wilson 1987: 495–512; Zupnik 1994: 339–83). Míg az egyes és többes szám első személyű utalások összehasonlítása a politikus személyes nézeteiről és az általa képviselt politikai párt vagy intézmény hivatalos

álláspontjának nyilvános megjelenítéséről informál, addig a többes szám első és harmadik személy megoszlásában a pártok közötti konfliktus jelenik meg.

A névmáshasználat kutatásának másik kiemelt területét a többes szám első személy referenciaviszonyainak kutatása adja (Maitland–Wilson 1987; Zupnik 1994, Mora 2004). Pragmatikai értelemben az inkluzív használat a szolidaritás és közösségvállalás attitűdjét érvényesíti, amelyet a politikusok a meghatározott ideológiai paradigmán belüli szolidaritás kifejezésére használnak. Az exkluzív használat révén ugyanakkor az elhatárolódás dimenziója érvényesül (Mora 2004: 46). A többes szám első személyű utalások diszkurzív funkciói így két tengely mentén vizsgálhatók: az exkluzív formával kapcsolatban a hatalom és a távolság viszonylata mentén, az inkluzív forma esetében pedig az identitás és a közösségvállalás viszonyában.

Az exkluzív formát Brown és Levinson a dominancia igényével magyarázza, amelyet a királyi többes 'én + a hatalom' értelmet indikáló használatára vezetnek vissza: „A királyi többestől eltekintve, amelyet legtöbbünk nem tapasztal meg, ott van a kormányzati 'mi' és az üzleti 'mi'. Ennek két különböző eredője lehet. Az egyik az, hogy a 'mi' a kizárólagos testület, a magas hivatal kísérőjelenségét fejezi ki – 'mi' a hivatalban lévők és az elődök. Ugyanakkor ott van a csoportot jelentő 'mi' is, melynek gyökerei a fentebb tárgyalt 'ti' analógiájához hasonlóan arra emlékeztetnek, hogy nem állok egyedül. Az üzleti 'mi' talán mindkét forrásból megkísérel, hogy hasznot húzzon” (Brown–Levinson 1994: 202). A megállapítás a gazdasági élet mellett különösen érvényes a politikai kommunikáció terén, amelynek szereplői szintén igyekeznek javukra fordítani a névmási rendszer által felkínált lehetőséget.

Az elemzés tárgya

Elemzés céljára 1946 tavaszáról származó, történeti értékű szövegeket választottam. A Magyar Kommunista Párt orgánumban, a Szabad Népből megjelent vezércikkek fontos szerepet töltek be a korabeli politikai diskurzusból.² Keletkezésüket meghatározta, hogy társadalmi-politikai döntéshelyzetben láttak napvilágot, amikor a tét Magyarország második világháború utáni berendezkedése volt. Megjelenésüket a Magyar Kommunista Pártnak az 1945 novemberében bekövetkezett választási veresége előzte meg. Azt követően támadást indítottak politikai riválisuk, egyben koalíciós partnerük, a választásokat megnyert Független Kisgazdapárt ellen. A támadás egyik fontos fóruma a tömegtájékoztató korabeli szerkesztetű uraló sajtó volt. Az ellenfél lejáratása mellett a szövegek közzétételének intenciója a táborépítést, a minél szélesebb támogatás megnyerését is célozta. Mintavétel céljára a *Felelőtlen beszéd* (1946. február 9.), a *Döntést!* (1946. március 10.), a *Kötelet!* (1946. május 4.) és a *Vonjuk le a tanulságot* (1946. május 5.)

² A francia és a német szakirodalom alapján a diskurzus fogalmát társadalmilag kodifikált beszédmódként értelmezem, abból kiindulva, hogy a korszakot jellemző szövegek a politikai diskurzus részei, ezért a szövegösszefüggés és a szövegvilág elsősorban ebben a keretben értelmezhető.

című vezércikkeket jelöltem ki. A négy vezércikk mindegyike a Független Kisgazdapárt ellen 1946 tavaszán indított sajtókampány része volt, így keletkezési körülményeiket és publicisztikai műfajukat illetően a választott szövegek homogénnek tekinthetők.

Jelen vizsgálat egyik előzménye Dániel Ágnes *ÉN vagyok én, te vagy te – de ki az a „mi”?* címmel 1979-ben, a *Nyelvőr* hasábjain megjelent dolgozata (Dániel 1979: 19–27). Szerzője egy 1976. évi közművelődési törvényről elhangzott beszéd többes szám első személyű birtokos személyjeles főneveit vette górcső alá. A tanulmány igen nagy erénye, hogy a szöveget elemezve rámutat: a többes szám első személyre utaló elemek egyazon szövegvilág különböző alanyaira utalnak, amit azzal magyaráz, hogy a különböző közléshelyzetek kifejezésére szolgáló többes szám első személyű alak hol az egyik, hol pedig a másik beszédpartner kódjába épül bele. A beszédhelyzet résztvevői szempontjából modellezve:

a) a feladó szempontjából: ÉN (a feladó) + MÉG VALAKI(K)

b) a címzett szemszögéből:

→ + ÉN (a címzett) + MÉG VALAKI(K)

(a feladó) → + ÉN (a címzett)

→ + MÉG VALAKI(K)

(Dániel 1979: 22)

A pragmatikai paradigmaváltás eredményeinek tükrében úgy véltem, tanulságos lehet a korszak nyelvhasználatára vonatkozó hasonló tárgyú vizsgálat lefolytatása. Az elemzés során annyiban tértem el Dániel Ágnes módszerétől, hogy míg ő az elemzését egyetlen szófajra, a birtokos személyjeles főnevekre korlátozta, addig magam minden többes szám első személyre utaló elemet, így az igéket, valamint a névmási rendszer ragozott és inflexiós elemeit is figyelembe vettem,³ összhangban Tátrai azon megállapításával, amely szerint a beszédesemény résztvevőire való rámutatás, a személydeixis a birtokos személyjeles főnevek mellett a személyes névmásokban, illetve azok ragozott alakjaiban, valamint az igealakokban morfológiailag is kifejeződhet (Tátrai 2000: 231).

A vizsgálat menete

A politikai üzenetként szolgáló vezércikkiszövegek elemzésének tárgyát a többes szám első személyű anafórikus, ritkán kataforikus utalások referenciaterületének feltárása képezi. A vizsgálat menetét megnehezítette, hogy az antecedens és az anafóra, valamint a posztcedens és a katafóra általában nem ugyanazon mondategységben helyezkedik el (vö. Laczkó 2005: 78). Mivel a referens azonosításához a vezércikk szerzője nem mindig nyújt elegendő információt, az anafórikus és kataforikus szerkezetek egymásba fonódása olykor a referenciális értelmezés több lehetőségét

³ A személyjeles számnevet azért nem említem, mert a vizsgált vezércikkben többes szám első személyű formában nem szerepelt.

is megengedi. Ilyenkor a szövegértelem alapján azonosítottam a koreferens főnévi csoportot.

Az előzetes feltételezésnek megfelelően a szövegalkotók a többes szám első személyt több, egymástól markánsan elkülönülő kategória jelölésére használják. Amint a *Felelőtlen beszéd* című vezércikk alábbi mondatából kitűnik, a többes szám első személy referenciájának területe nemritkán egyazon mondaton belül is változik: *Megvédjük a demokratikus kormányzás és népünk érdekeit az ország határain belül – s amennyiben tőlünk függ – azon kívül is.* Az ország védelemre szoruló népe mellett a kiválasztott mondatban megjelenik egy szűkebb körű, ám aktív csoport, amely kész arra, hogy ezt a feladatot ellássa. Míg az utóbbi a cselekvő ágens szerepében mutatkozik meg, addig az ország és a demokratikus kormányzás passzív szerepkörbe szorul. A kiválasztott példával azt kívántam érzékeltetni, hogy az 1946-os vezércikkek és a harminc esztendővel későbbi szöveg Dániel-féle vizsgálata hasonló eredményre vezet: a többes szám első személyű utalások mindkét esetben több, egymástól karakteresen elkülönülő társadalmi és politikai csoportra mutatnak. Ennek nyomán kezdtem meg a referenciaviszonyok feltárását. Abból a célból, hogy a referált entitások túlzott szóródását elkerüljem, a teljes vagy közel teljes konceptuális azonosságot mutató főnévi csoportokat összevontam, ennek eredményeként négy markáns csoport körvonalazódott. Ezek a következők: 1) Magyarország / a magyar nép, 2) a demokrácia vagy koalíció, 3) a baloldal / bal szárny és 4) a Magyar Kommunista Párt. Ez a munkamódszer tette lehetővé a továbbiakban, hogy számszerű adatok birtokában tudjam értékelni a szövegalkotói szándék és a többes szám első személy referenciaterülete közötti összefüggést.

A négy szövegben összesen 56 többes szám első személyű utalást találtam. A *mi* kategóriájának teljes kifejtése – a személyes névmás + ragozott igealak / birtokos személyjellel ellátott főnév – nem jelenik meg. Ez megegyezik a magyar nyelv azon sajátosságával, hogy a teljes formát csak a személydeixis nyomatékositására használja, a kettős jelölést egyéb esetekben redundáns elemnek érzi. A vezércikkek döntően igei személyraggal, ritkábban birtokos személyjellel, olykor személyes névmással jelölik a beszélő személyét. A többes szám első személy jelöltsége ily módon a Ø + INFL, illetve a PRO formákkal jellemezhető. A négy vezércikk szövege 34 esetben igei személyraggal, 14 alkalommal birtokos személyjellel, 8 ízben pedig személyes névmási formával jelöli a többes szám első személyt. A könnyebb áttekintés céljából táblázat formájában foglaltam össze a referált entitások és grammatikai jelölőik számszerű adatait:

	Összesen	Igei személyrag	Birtokos személyjel	Személyes névmás
Magyarország/magyar nép	23	8	11	4
Magyar demokrácia/koalíció	5	3	2	0
Baloldal/magyar munkáspártok	25	21	0	4
Magyar Kommunista Párt	3	2	1	0
Összesen	56	34	14	8

A szövegből hiányzik az alanyesetben álló elsődleges személyes névmás, noha a többes szám első személyű névmási utalásnak az volna az olvasó számára legkönnyebben hozzáférhető, prototipikus módja (Tolcsvai 2001: 200–1). Helyette négy ízben tárgyesetben, két-két alkalommal pedig határozóragos, illetve névutós formában jelenik meg. Túlsúlyban (86%) van az igei személyraggal, illetve a birtokos személyjellel való morfematikus jelölés: Ø + INFL, azaz a felszínen inflexióis toldalékmorféma jelzi a törölt névmási elemet (Laczkó 2005: 78). Ez a forma azonban a referenciaviszonyok kijelöléséhez kevés támponttal szolgál (Tolcsvai 2001: 200–1), ami az újságolvasó szempontjából problémamentes értelmezést ígér.

A referált valóságalelemek viszonyát a bennfoglalás (inklúzió) jellemzi, vagyis a szövegalkotók a hiponimikus-hiperonimikus helyettesítés stíluseszközével éltek. Balázs megállapítása szerint a visszautalásnak ez a módja a hírlapírásban különösen gyakori, amelynek célja az ismétlés elkerülése (Balázs 1985: 151). Szikszainé hasonló értelemben a szövegkoherencia kötőelemei között említi a bennfoglalást (Szikszainé 1999: 200). Joggal merül fel a kérdés, hogy mennyiben tekinthető mégis egyedinek, a Szabad Népre, tágabban értelmezve a korszak politikai nyelvhasználatára jellemzőnek az itt alkalmazott nyelvi eljárás. Laczkó megállapítása szerint a pronominalizáció sajátos esete a koreferenciának, amely megköveteli az elemek azonosságát (Laczkó 2005: 79). Mivel a többes szám első személyű utalásoknak a szövegvilágban több, egymástól különböző megnevezettje van, a diszreferencia jelensége lép fel. Ezt a diszreferenciát a korszak politikai nyelvhasználatát jellemző sajátosságként kezelhetjük. A kategóriaváltás a többes szám első személyű deixis jelentésszerkezetében rejlő additív elem referenciájában következik be, ezért az átlagos újságolvasó számára észrevétlen marad. Az olvasás során lezajló kognitív feldolgozás folyamata az alábbi módon szemléltethető:

*Előtér/ Céltartomány	Háttér / Forrástartomány			
<i>Mi</i>	Magyarország/ a magyar nép			
<i>Mi</i>		Demokrácia		
<i>Mi</i>			Baloldal	
<i>Mi</i>				MKP

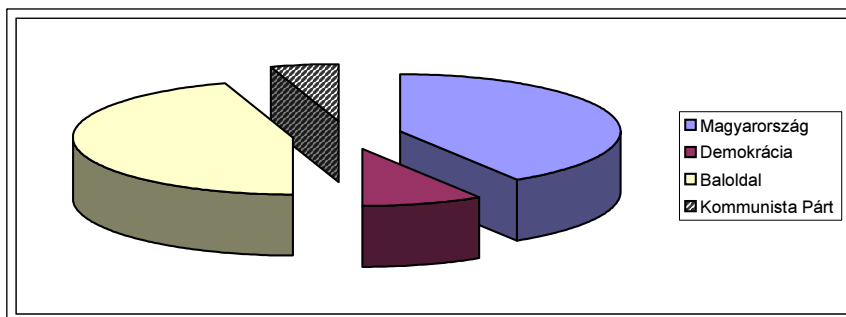
* A szinechdoché kognitív feldolgozásának bemutatásában Kocsány Piroskának a metonímia kognitív feldolgozásáról a Stilisztikai Kutatócsoport konferenciáján 2005. november 26-n tartott előadására támaszkodtam.

A koreferencia fogalmának értelmezésében Yule az úgynevezett szociális aspektus szerepét hangsúlyozza: „A referencia eszerint nem pusztán a szó vagy szókapcsolat jelentése és a világ egy tárgya vagy személye közötti kapcsolat, hanem olyan szociális tevékenység, melynek során a beszélő azt feltételezi, hogy a tárgy vagy személy azonosítására kiválasztott szót vagy szókapcsolatot a beszélő szándékának megfelelően értelmezik” (Yule 1996 : 24). Ugyanez viszont is érvényes,

vagyis a szöveget befogadó fél joggal feltételezi, hogy diszreferencia esetén a szövegalkotó arra valamilyen módon felhívja a figyelmét (Yule 1996: 24). Clark „Adott – Új” szerződése szintén megfogalmazza a szövegalkotó ilyen irányú kötelezettségét: „A beszélő beleegyezik, hogy megpróbálja megkonstruálni az egyes megnyilatkozások Adott és Új információját az adott kontextusban úgy, hogy (a) a hallgató képes legyen memóriájából kiszámítani azt az egyetlen Antecedens, amelyet az Adott információ gyanánt szántak, és (b) úgy, hogy a hallgatónak még nincs birtokában az Antecedenshez kapcsolódó Új információ.” (vö. Clark 1998: 382–3) A vezércikkek szövegvilága nem tesz eleget a szövegszerkesztés ezen kritériumának. Az őszinteség hiánya miatt a minőség, a kétértelműség következtében a modor maximája sérül (Grice 1997: 217). A manipuláció lényegét a fogalom egyik meghatározása a közvéleménynek a tömegtájékoztatási eszközök felhasználásával történő, valamely politikai cél érdekében folytatott burkolt befolyásolásában definiálja (Magyar Nyelv Értelmező Szótára 2003: 862). A Szabad Nép szerzői (szándékosan) elmulasztják, hogy elegendő információt nyújtsanak közlésük értelmezéséhez, és ez félreértésekhez vezető implikaturát indít el (Szili 2004: 60). Az újságolvasó nincsen tudatában a többes szám első személyű utalások diszreferens alkalmazásának, így politikai manipuláció áldozatává válik.

A deiktikus centrum áthelyezése

A dolgozat korábbi részében szó esett már a deiktikus középpont áthelyezhetőségéről (Lyons 1977: 579, Fillmore 1975, Levinson 1983: 64). A deiktikus középpont áthelyezésének gyakorlati jelentősége a szövegvilágba beépített nézőponttal kapcsolatban mutatkozik meg. A referált entitások számarányának összevetése azt mutatja, hogy a *mi* kategóriája mindössze 5%-os arányban utal a lap mögött álló Magyar Kommunista Pártra. Ezzel szemben 45%-ban a baloldal, 41%-ban az ország tölti fel értelemmel. Az alábbi grafikon a referenciaterületek hivatkozásának arányát mutatja be:



Zupnik megállapítása szerint a politika küzdőtere a résztvevők mentális terébe beemelődve pszichikai térré konvertálódik, s a szereplők távolsága e mentális térben nyelvi kódolást kap, ezért vezet eredményre a politikai dikurzus nyelvészeti módszerekkel való vizsgálata (Zupnik 1994: 346–347). Jelen vizsgálat célja egyet-

len névmás, a *mi* kategóriájának értelmezése, ezért a referált entitások számarányát alapul véve kíséreltem meg a vezércikkszövegekben érvényesülő személyviszonyok Rees-féle ábrázolását. Az elemzés során mérhető arányokból próbálok következtetéseket levonni, csatlakozva Zupnik azon megállapításhoz, amely szerint a névmás-használat kvalitatív elemzési módja azt adatok értékelésében a kvantitatív eszközök használatát is megköveteli (Zupnik 1994: 340).

A vizsgálat során a szövegalkotó által használt többes szám első személy kategóriáját a referenciacsoportok számának megfelelően négy részre bontottam, és az a–d betűjelekkel láttam el. A Magyar Kommunista Párt mint a vezércikkek intézményi közzétevője közvetlenül az origó mellé került. A három másik csoportot, a baloldalt, a koalíciót és az országot hivatkozásuk számarányában helyeztem el. A névmásszerveződés teljes megjelenítése céljából az ábrán a szövegvilág másik legfontosabb elemét, a T/3. névmási formában megjelenített Független Kisgazdapártot is feltüntettem.

E/1.		T/1.			E/2.	T/2.	E/3.	T/3.
0	1a	1b	1c	1d	2	3	4	5
Ø	MKP	baloldal	Mo.	koalíció	Ø	Ø	Ø	FgKP

Az ábra azt mutatja, hogy a referált entitások hivatkozásának frekvenciája a beszélői centrumtól való távolságukkal arányos. A baloldali pártok természetes szövetségesként kerülnek a kommunista párthoz legközelebb eső pozícióba. Az ország érdekére való gyakori hivatkozás ugyanakkor a tömegek megnyerésének, a táborépítésnek a célját szolgálja. A koalícióként azonosított referenciacsoport megjelenésének alacsony aránya a legkisebb mértékű azonosulást jelzi, dacára a koalíció és a demokrácia védelméről hangoztatott jelszavaknak. Alátámasztja ezt a megállapítást, hogy a Független Kisgazdapárt, noha koalíciós partner, mégis többes szám harmadik személyben jelenik meg a szövegekben. A névmások pragmatikai szerepkörével foglalkozó szakirodalom a harmadik személyű névmásnak a térbeli távolság mellett egyben a pszichikai távolságtartás kifejezését tulajdonítja, amihez nem ritkán vádolás és hibáztatás társul (vö. Yule 1996: 11). A személyes névmások érzelmkifejező szerepével kapcsolatban Péter a 2. és 3. személyt kifejező birtokviszonyt szintén a negatív érzelmet kifejező grammatikai kategóriák közé sorolja (Péter 1991: 104–5).

Mіндеzen vizsgálati eredményt alapul véve elmondható, hogy a deiktikus centrum áthelyeződik a baloldalra és az országra. Az áthelyezés révén a politikai diskurzus más, a beszélőtől különböző szereplőinek nézőpontja érvényesül a szövegekben. Az eljárást a Goffman-féle arculatépítés teóriája magyarázza. A Goffman terminológiájával szerepjátéknak nevezett társas interakcióban nagy hangsúlyt kap a homlokzat (face) megmunkálása (Goffman 1981: 109–11). A hétköznapi érintkezés gyakorlatának analógiájára a politika színpadán is megfigyelhető, hogy a politikai pártok és csoportosulások olyan képet igyekeznek kialakítani magukról, amely megfelel a társadalom nagy csoportjai által támasztott elvárásoknak. A nyelvi eljárás taktikai hozadéka, hogy használója ez által saját politikai ellenfelét könnyűszerrel

a tágabb közösség, adott történeti helyzetben a demokratikus kormányzás és az ország ellenségeként tudja bemutatni (vö. Maitland–Wilson 1987: 518). A *Döntést* című vezércikk példájával illusztrálva: *A Kisgazdapárt jobbszárnya paralizálja, megbénítja magát a Kisgazdapártot és rajta keresztül a kormányzást, az egész demokráciát.*

A többes szám első személy eltérő referenciatertületén alapuló nyelvi eljárás a szociálpszichológiából jól ismert benyomáskeltés stratégiájának körébe utalható. A társas érintkezés szociálpszichológiájában taktikának nevezett énmegjelenítési eljárások közül a nyilvánosság előtti közösségvállalás eljárása érhető itt tetten (Leary 1995: 16–38, Nemesi 2000: 420), amelyet a diszreferens utalások háttérét adó hipeironima stíluseszköze valósít meg. A szövegalkotó szándéka, hogy saját pártjának célját nemzeti érdek gyanánt tüntesse fel. Mivel feltételezhető, hogy a lap olvasója magáénak érzi az ország és a nép érdekét, ezért az olvasó hazafias érzületére építve a magyar társadalomban kevésbé ismert párt az országépítő politikai erő szerepkörében mutatkozik be. A többes szám első személy diszkurzív funkciója ennek következtében a párt, a baloldal, a koalíció és az ország érdekének az összemosásában határozható meg.

Összegzés

A pragmatikai kutatások eredményei, így a szemantikai és a referenciális jelentés elkülönítése, a deiktikus jelenségek és a névmási referencia működésének vizsgálata valamint a kommunikáció folyamatát irányító általános kommunikációs elvek kidolgozása olyan elméleti alapot teremtettek, amelyek lehetővé teszik vitatható értelmezésű szövegek nyelvtudományi módszert alkalmazó tárgyilagos elemzését. Mivel a pronominalizáció az exoforikus és endoforikus utalások kitüntetett eleme, amely a megnyilatkozás körülményeinek kijelölésében, nemkülönben a szövegértelem megszervezésében fontos szereppel bír, így annak vizsgálata termékeny megközelítési módot kínál különféle politikailag motivált szövegtípusok értelmezésében. A névmások referenciatertületének feltárása a diskurzusban részt vevő politikai csoportok meghatározásában, a névmásszerveződés vizsgálata a diskurzusban részt vevő felek relatív távolságának megállapításában nyújt segítséget. A névmások funkcionális keretben történő vizsgálatában a magyar szakirodalom eddig elsősorban az egyes szám harmadik személy anaforikus szövegformáló szerepére koncentrált. Jelen dolgozat a többes szám első személyű névmás anaforikus használatának pragmatikai indíttatású vizsgálatával próbált adalékkal szolgálni a névmási deixis kérdésköréhez, összefüggésben a többes szám első személynek a politikai nyelvhasználatban játszott arculatformáló szerepével.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balázs János 1985. *A szöveg*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bañcerowski Janusz 2006. A nyelv mint a manipuláció eszköze. In: Tóth Szergej (szerk.): *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*. Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 89–110.

- Brown, Roger–Levinson, S. C. 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Brown, Roger–Gilman, Albert. 1975. A hatalom és a szolidaritás névmásai. In: *Társadalom és nyelv*. Szociolingvisztikai írások. Gondolat, Budapest, 359–88.
- Bühler, Karl 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena, Fischer.
- Clark, Herbert H. 1997. Áthidalás. In: Pléh Csaba–Siklaci István–Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 380–94.
- Dániel Ágnes 1979. Én vagyok én, te vagy te, de ki az a „mi”? *Magyar Nyelvőr* 103: 19–23.
- É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Fónagy Iván 1999. *A költői nyelvről*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Fillmore, Charles J. 1975. *Santa Cruz lectures on deixis: 1971*. Bloomington, Indiana University Club.
- Goffman, Erving 1981. *A hétköznapi érintkezés szociálpszichológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Grice, H. Paul 1997. A társalgás logikája. In: Pléh Csaba–Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 213–27.
- Habermas, Jürgen 1997. Mi az egyetemes pragmatika? In: Pléh Csaba–Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 228–59.
- Halliday, M. A. K.–Hasan, Ruquaya 1976. *Cohesion in English*. London, Longman.
- Kamio, Akio 1995. Territory of information in English and Japanese and psychological utterances. *Journal of Pragmatics* 24: 235–64.
- Katz, J. J. 1977. *Propositional structure and illocutionary force*. New York, Crowell.
- Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Klemperer, Viktor 1984. *A Harmadik Birodalom nyelve*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- Kocsány Piroska 1995. Műhelytanulmány az „ő” névmásról. *Magyar Nyelvőr* 115: 285–93.
- Kugler Nóra–Laczkó Krisztina 2003. A névmások. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 152–69.
- Laczkó Krisztina 2000. A névmási referenciáról. *Magyar Nyelvjárások XXXVIII*: 277–83.
- Laczkó Krisztina 2001. Névmás és referencia. *Magyar Nyelvőr* 125: 103–7.
- Laczkó Krisztina 2005. A névmási rendszer funkcionális keretben II. *Magyar Nyelvőr* 128: 78–88.
- Lakoff, R. T. 1990. *Talking Power. The Politics of Language in Our Lives*. New York, Basic Books.
- Leary, M. R. 1995. *Self-Presentation*. Impression Management and Interpersonal Behavior. Brown–Benchmark–Madison. Idézi: Nemesi 2000: 420.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Maitland, Karen–Wilson, John 1987. Pronominal selection and ideological conflict. *Journal of Pragmatics* 11: 495–512.
- Mey, Jacob L. 1993. *Pragmatics. An Introduction*. Oxford, Cambridge USA, Blackwell.
- Mey, Jacob L. 1998. Pragmatics. In: Mey, J. L. (ed.): *The Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Amsterdam, Elsevier Science Ltd.
- Mora, Isabel–Ínigo 2004. On the use of the personal pronoun we in communities. *Journal of Language and Politics* 31: 27–52.
- Morris, C. W. 1975. A jellemélet alapfogalmai. In: Horányi Özséb–Szépe György. *A jel tudománya*. Gondolat Kiadó, Budapest, 93–117.
- Nemesi Attila László 2000. Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelvőr* 124: 408–36.
- Pennycook, A. 1994. The politics of pronouns. *ELTJ* 48 (2): 173–178. Idézi: Mora 1994: 339–83.
- Ouirk, R.–Greenbaum, S.–Leech, G.–Svartvik, J. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London, Longman. Idézi: Mora 1994: 33.

- Péter Mihály 1991. *A nyelvi érzelmekifejezés eszközei és módja*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rees, A. 1983. *Pronouns of Person and Power. A Study of Personal Pronouns in Public Discourse*. The University of Scheffield, Department of Linguistics. Unpublished Master's thesis. Idézi: Maitland–Wilson 1987: 495–512; Mora 2004: 27–52.
- Szikszaíné Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2000. Az elbeszélő „én” nyelvi jelöltsége. *Magyar Nyelvőr* 124: 226–38.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1999. Térjelölés a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 99: 154–65.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tóth Szergej 2006. Egy totális diktatúra nyelve. In: Tóth Szergej (szerk.): *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*. Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Feldöktatási Kiadó, Szeged, 159–82.
- Verschueren, Jef 1995. Pragmatics. In: Östman, Jan Ola–Blommaert (eds.): *Handbook of Pragmatics: Manual*. Amsterdam, Benjamins.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. London–New York–Sydney–Auckland, Arnold.
- Wilson, John 1990. *Politically Speaking*. Oxford, Blackwells. Idézi: Mora 2004: 25–52.
- Yule, George 1996. *Pragmatics*. Oxford, Oxford University Press.
- Zupnik, Yael–Janette 1994. A pragmatic analysis of the use of person deixis in political discourse. *Journal of Pragmatics* 21: 339–83.

Jobst Ágnes

SUMMARY

Jobst, Ágnes

Mi ‘we’ as a pronoun of power and solidarity

Results of pragmatic research, including the distinction between semantic and referential meaning, the exploration of deictic phenomena and pronominal reference, as well as the elaboration of general communicative principles governing the process of communication, have created a theoretical basis for an objective linguistic analysis of texts the interpretation of which is debatable. Given that pronominalization is a prominent method of exophoric and endophoric reference, playing an important role in staking out the circumstances of an utterance and in organising the sense of a text, its study offers a fertile approach for the interpretation of various politically motivated types of text. Exploring the reference fields of pronouns helps us define the political groups participating in the discourse, whereas studying the organization of pronouns facilitates the determination of the relative distance of discourse participants. In functionalist examinations of pronominalization, the Hungarian literature has been concentrating on the anaphoric text-forming role of third person singular pronouns. The present paper tries to contribute to the issue of pronominal deixis by a pragmatically-based study of the anaphoric use of first person plural pronouns, in harmony with the face-forming role of those pronouns in political discourse.